

לאולה המשוררים פתרונים -

עם מותו של המשורר אריה סיון

אריה סיון, משורר נפלא וצנוע, חתן פרס ישראל לשירה 2010, שהלך לעולמו ביום שישי 19.6.2015, נולד בתל אביב באוגוסט 1929, כשמלאו לעיר רק עשרים. למרות שתל אביב היתה מרכז חייו הפיזיים רק עד שהתגייס לפלמ"ח (בהמשך למד בירושלים ועבר עם נישואיו לרמת השרון), העיר הלבנה עמדה במרכז חייו הספרותיים-חוויתיים, והשאירה בו חותם עד לשנותיו האחרונות. יעיד על כך קובץ השירים האחרון (על חול ועל ים: שירי תל אביב, קשב לשירה 2009). אמנם אין זה נדיר שדיוקנו של האמן כאיש צעיר מתעצב בשנות ילדותו, נערותו וראשית בחרותו, אך אצל סיון בא הדבר לידי ביטוי מועצם.

סיון פרסם את שירו הראשון בעיתון 'דבר' כבר בהיותו בן שמונה-עשרה, ומכאן שמאחוריו כמעט שבעים שנות יצירה. נהגים לציין שסיון היה ממייסדי חבורת 'לקראת', שפעלה בתחילת שנות החמישים והיה מעורכי ביטאונה. בשנת 1953 פרסם במסגרתה ספר משותף עם נתן זך ומשה דור בשלושה: *שלושה פרקי שירה*. מעניין לציין, כפי שיפורט בהמשך, שיש בשירתו, גם בזה המוקדמת, "סטיית" מובהקת מהאופי "הילידי", שלא לומר הכנעני, שיחס לאותה חבורה.

מאז פרסם כבר חמישה-עשר ספרי שירה שמקיפים קשת רחבה ומגוונת של נושאים שזכו לביקורות אהדות ביות, וכן ספר בלשי, תרגומים ומחזה. אך למרות הפרסים להם זכה, ובכללם גם פרסי ברנר וביאליק, הוא מעולם לא ניצב במרכז הזירה השירית. הוא משמש הוכחה, אם בכלל נדרשת כזו, שלא רק כישורו האמנותי של היוצר חשובה לפרסומו ולמיקומו במעלות היוצרים, אלא גם תכונות אופיו. צניעותו הידועה של סיון והתרחקותו מהמולת הכרך ומחיכוך עם מוקדי הכוח בעולם השירה והספרות, הן שגרמו לכך. פרס ישראל שהוענק לו בשנת 2010, היה הכרה הולמת, גם אם מאוחרת.

אך לא במכלול חייו ושירתו אני רוצה לדון כאן היום. את זה עשו, ויעשו אולי אחרים, טובים, קרובים ומבינים ממני. ברשימה זו אתמקד רק בהיבטים אחדים, חלקם אישיים ולכן נסתרים, חלקם גלויים לכאורה לכל קורא ועם זאת נסתרים מהתודעה, המאירים את שירתו ואישיותו של אריה סיון באור פחות מוכר.

ספרים ראשונים

אני מעלעל שוב, בנוסטלגיה מהולה בעצב, בשני ספריו הראשונים (ככותב יחיד), ספרים שהיו גם בין הראשונים לאכלס את מדף השירה שבספריית. בשירי-שיריו שיצא בשנת תשכ"ג בהוצאת 'עכשיו', בכריכה עבה וללא תג מחיר ואת ארבעים פנים בהוצאת דר שיצא בשלהי שנת 1969 (כי השנה העברית היא כבר תש"ל) שקניתי במחיר הנחה (2.40 במקום 4.00 ל"י קודם היות השקל). ספר מהוה בכריכה דקה וסגפנית ללא ציור עטיפה מבחון, אך עם תוכן נפלא מבפנים,

שיצא כפי הנראה בהוצאה עצמית. אני מתבונן שוב בגזיר העיתון המרופט, שגורתי כחמישה עשורים קודם לכן, התחוב בין העמודים 15 ו-16 ובו גרסת שיר עלומה של שירו הידוע 'לאה היתה' שהיתה מאוד קרובה ללבי. גרסה מול גרסה. גרסה אהובה (בגזיר העיתון המרוט) מול גרסה מנוכרת (בספר). גזיר עיתון שהניע אותי ליצור קשר מבורך עם המשורר בערב ימיו.

שירי שריון היה אחד מספרי השירה הראשונים שרכשתי - או כתלמיד תיכון חסר אמצעים בעליל או בעת שירותי הצבא, אז העדפתי את הופלים הפשוטים על ה"מצופים" כדי לחסוך את ההפרש לקניית ספרים. צילום עטיפת הספר (של פטר מירום) - דיונות אפרוריות - מלווה אותי זה שנים, כשאני מעבירו מכוננית אחת לאחרת או כשאני שולף אותו לעיין בו שוב ושוב. תמיד סברתי שדיונות בתוליות אלו משקפות את חולות סיני ששרשראות השריון של גדודו של סיון פצעו, ללא חמלה, במסעו כחייל מילואים במבצע קדש בשלהי 1956. זה כנראה נכון. אך ספרו זה מתחיל בשער "פרטים אוטוביוגרפיים" שבו גם השורות הבאות: "זה הים אשר אפשר/ את עצם קיומי, בהביאו/ את מולידי אל/ חולותיו הלבנים". כך שיש בתמונה זו גם כיסוי לדיונות של העיר הלבנה כפי שנשקפו לסיון בילדותו.

מקובל, ומי אני שאחלוק על כך, שחבורת 'לקראת' נולדה כתגובת-נגד לשני מאפיינים של חבורת אלתרמן-שלונסקי. הם העמידו במרכז את שירת היחיד לעומת קודמיהם שקידשו את הקולקטיב. אך יותר מכך היתה זו שירה "ילידית" "שקשר הטבור שלה מחובר לנופי הארץ הזאת, הפיסיים והאנושיים" כפי שהגדיר זאת משה דור ממעצבי החבורה, לעומת אלה שנשאו על כתפיהם את עול הגלות. הם נולדו, כאילו מן הים, כאן ועכשיו, ללא עבר וללא שורשים. אך המציאות, כרגיל, מורכבת יותר. אפילו בשני ספריו אלה, הראשונים, של סיון, נגלית התייחסות אחרת: "נוערתִי להגיד בצרִיף/ שקש גגו נושק/ לבנים צחורִי זהה// בשלג הקֶבֶן עמֶדה/ אמי... חשבתי לעצמי לנוכח שורות אלו והמשכן, שאמו נשאה אותו בכרסה בכואה ארצה ואם כך אין מנוס מאזכור פרט ביוגרפי זה. אך עיון בביוגרפיה המשפחתית, הלא פואטית, מלמד שמאורע זה אירע תשע שנים קודם ללידתו ומי שמבקש להינתק משורשיו מבחינה אידיאולוגית, לא היה מזכיר זאת ומייחד לכך פרק משמעותי, את ה"מבוא" כולו בשער "פרטים אוטוביוגרפיים" בשירי שריון.

גם ב"ארבעים פנים", שמתייחס לגיבורים רבים מהתנ"ך ומהברית החדשה, לא נפקדים שירים מאזכרי-שורשים כאלה: "פועלי ציון שְמֵאל/ בפולטבה, פֶּעַם, עיר/ שְלֵא הִייתי בָּה אָף פֶּעַם: "השיר העוקב עם השם האנטי-כנעני "שיבת ציון": "דוכרים בלשונות צמאות/ באים אל ארץ יבשה/ בַּרְדָּתם בַּעֲפָרָה..."

"לאה היתה" - גרסה מול גרסה

הנה אני חוזר אל אותו גזיר עיתון של 'לאה היתה', שיר מהידועים שבשיריו, גם לפי עדותו שלו. אולי זה המקום לווידי אישי קטן. נראה שלכל שוחר שירה, ויותר מכך למי שחוטא בכתיבת שירים, יש מקום מיוחד שבו הוא אוצר שיר אחד או שירים אחדים, שטבעו בו חותם עמוק, במיוחד בראשית דרכו השירית. לעתים הם מקרבים אותו לשירה, שמוריו הצליחו בדי עמל להרחיקו ממנה, ולעתים כוחם כה רב, שהם פותחים לו מוצא למעיין שוקק של שירה שהיה כלאו בו. גם אם השירים נגלו לו לראשונה בנעוריו או בבחרותו המתרחקים והולכים, הם יהיו נצורים בלבו שנים רבות. אולי לתמיד. טעמם לא נמר גם אם טעמו בענייני שירה אולי השתנה במהלך השנים. כאשר לי, אחד

אריה סיון

לאה היתה

1

לאַה הִיְתָה
 לאַה. תְּמִיד
 הִיְתָה לְאֹה. בְּעֶרְכִּים
 הִיְתָה יוֹשֶׁבֶת וּמוֹנָה אֶת
 הַטּוֹפּוֹת בְּשִׁעוֹנֶי-
 הַנֶּגֶר. סְבִיבָה
 קִפְצוּ הַיְלָדִים, וְהִיא
 אֶפְיָלוּ לֹא זָכְרָה
 אֶת שְׂמוֹתֵיהֶם. כָּל
 מֶה שָׁבָא
 צָרִיךְ הִיָּה לְבוֹא.
 כָּל שְׂצָרִיךְ הִיָּה
 בָּא.
 לֹא אֶמְיִנוּ לָהּ. לֹא
 אֶמְיִנוּ לָהּ, שְׁלֹא נִסְתָּה
 לְהַעֲרִים בְּעֶרְמָה
 וּבְמוֹמָה עַל אִישׁ,
 וְלֹא מֵרֵב בְּכִי עֵינֶיהָ רַכּוֹת.
 וְרוּחַ לֹא הִיָּה בָּהּ
 לְהַסְבִּיר, וְלִשֵׁם מֶה? הֲרַבָּה
 הֲרַבָּה יוֹתֵר פְּשׁוּט הִיָּה לָהּ
 לְשַׁכְנַע אֶת עֲצָמָה, שְׁאַהֲבָה
 אֶת יַעֲקֹב, וְשִׁמְגַע
 בְּשָׂרוֹ גָּאֵל אוֹתָהּ
 מִמְּשָׁהוּ, בְּאִיזָה אֶפֶן.
 הִיָּה בְּזֹה וְדָאִי מִן הָאֲמֶת.
 בְּכָל דְּבַר יֵשׁ מְשָׁהוּ
 מִן הָאֲמֶת, וּמִמִּילָא
 הַכֵּל נִסְבֵּךְ וְנֶאֱרָג
 עִם הַשָּׁנִים
 לְאָרְגַּ מִתְעַבָּה, לְפַקְעַת
 בְּגֵרוֹן.
 לאַה הִיְתָה
 לאַה. תְּמִיד
 הִיְתָה לְאֹה. בְּעֶרְכִּים
 הִיְתָה יוֹשֶׁבֶת וּמוֹנָה אֶת
 הַטּוֹפּוֹת בְּשִׁעוֹנֶי-
 הַנֶּגֶר. סְבִיבָה
 קִפְצוּ הַיְלָדִים, וְהִיא
 אֶפְיָלוּ לֹא זָכְרָה
 אֶת שְׂמוֹתֵיהֶם. כָּל
 מֶה שָׁבָא
 צָרִיךְ הִיָּה לְבוֹא.
 כָּל שְׂצָרִיךְ הִיָּה
 בָּא.
 לֹא אֶמְיִנוּ לָהּ. לֹא
 אֶמְיִנוּ לָהּ, שְׁלֹא נִסְתָּה
 לְהַעֲרִים בְּעֶרְמָה
 וּבְמוֹמָה עַל אִישׁ,
 וְרוּחַ לֹא הִיָּה בָּהּ
 לְהַסְבִּיר, וְלִשֵׁם מֶה? הֲרַבָּה
 הֲרַבָּה יוֹתֵר פְּשׁוּט הִיָּה לָהּ
 לְשַׁכְנַע אֶת עֲצָמָה, שְׁאַהֲבָה
 אֶת יַעֲקֹב, וְשִׁמְגַע
 בְּשָׂרוֹ גָּאֵל אוֹתָהּ
 מִמְּשָׁהוּ, בְּאִיזָה אֶפֶן,
 שְׁאֶפְיָלוּ עֲכָשׁוּ הִיא
 מִתָּה עֲלִיו, לְפַחּוֹת
 עַל דְּדִיּוֹ. הִיָּה בְּזֹה וְדָאִי
 מִן הָאֲמֶת. בְּכָל דְּבַר
 יֵשׁ מְשָׁהוּ מִן
 הָאֲמֶת, אֲבָל לְמִי
 יֵשׁ כַּח לְבָרֵךְ
 אוֹתוֹ? מִמִּילָא
 הַכֵּל מִתְקַשֵּׁה, מִסְתַּבֵּה,
 נֶאֱרָג עִם
 נְטֵף הַשָּׁנִים
 לְאָרְיֵג
 מִתְעַבָּה, צָפּוּף
 וּמְחַרֵּשׁ מְשַׁעָּה
 לְשַׁעָּה.

2

לאַה הִיְתָה
 לאַה. תְּמִיד
 הִיְתָה לְאֹה. בְּעֶרְכִּים
 הִיְתָה יוֹשֶׁבֶת וּמוֹנָה
 טּוֹפּוֹת שֶׁל חֶלֶב מִן הַנֶּגֶר.
 סְבִיבָה קִפְצוּ הַיְלָדִים
 וְהִיא לֹא נֹזְכֶרֶה בְּשְׂמוֹתֵיהֶם.
 הֲלֹא כָּל מֶה שָׁבָא
 צָרִיךְ הִיָּה לְבָא.
 כָּל שְׂצָרִיךְ הִיָּה
 בָּא.
 לֹא אֶמְיִנוּ לָהּ. לֹא
 אֶמְיִנוּ לָהּ, שְׁלֹא נִסְתָּה
 לְהַעֲרִים בְּעֶרְמָה
 וּבְמוֹמָה עַל אִישׁ,
 וְלֹא מֵרֵב בְּכִי עֵינֶיהָ רַכּוֹת.
 וְרוּחַ לֹא הִיָּה בָּהּ
 לְהַסְבִּיר, וְלִשֵׁם מֶה? הֲרַבָּה
 הֲרַבָּה יוֹתֵר פְּשׁוּט הִיָּה לָהּ
 לְשַׁכְנַע אֶת עֲצָמָה, שְׁאַהֲבָה
 אֶת יַעֲקֹב, וְשִׁמְגַע
 בְּשָׂרוֹ גָּאֵל אוֹתָהּ
 מִמְּשָׁהוּ, בְּאִיזָה אֶפֶן.
 הִיָּה בְּזֹה וְדָאִי מִן הָאֲמֶת.
 בְּכָל דְּבַר יֵשׁ מְשָׁהוּ
 מִן הָאֲמֶת, וּמִמִּילָא
 הַכֵּל נִסְבֵּךְ וְנֶאֱרָג
 עִם הַשָּׁנִים
 לְאָרְגַּ מִתְעַבָּה, לְפַקְעַת
 בְּגֵרוֹן.

השירים שהשפיעו עלי, אולי יותר מכל שיר אחר בצעירותי, היה השיר 'לאה היתה' שהופיע כאמור באחד העיתונים. היה זה קרוב לוודאי לקראת סוף שנות השישים, שכן לפי עדותו של אריה סיון השיר נדפס בעיתון לפני פרסומו בספר; אם כי ראוי לציין שהוא לא היה מודע לקיום גרסה זו ולא זכר באיזה עיתון פורסם השיר.

אני יודע זאת, כי שלחתי אליו בדואר ישראל, באפריל 2009, תצלום של גזיר העיתון עם מכתב מלווה שפתח במילים: "אני פונה בעניין שאני מקווה שלא תמצא אותו תמוה, גם אם אין הוא שגרת" ובו שאלתי בין השאר האם הגרסה שבירי היא המתוקנת והמאוחרת או להפך, ואיזה גרסה מועדפת בעיניו אז והיום. הייתי כמי ששולח לחמו על פני המים והצעתי שישב לי בערוץ התקשורת הנוח לו, דואר טלפון או דוא"ל. דואר ישראל היה אז יעיל ורזיז כי להפתעתי שמעתי את קולו בטלפון כמה ימים לאחר מכן. קולו היה כבר אז קטוע בשל מחלתו והיה איזה ניגוד מכמיר בין הסגנון הצעיר והנימה המבודחת שהיה חשוב לו ללוות בה את דבריו לאי הבהירות שבהגייתם, ובהגייתם בלבד. כך לדוגמה בשיחה מאוחרת יותר, לאחר שפרסמתי מאמר ב'הליקון', בו השווייתי בין שתי הגרסאות, הוא סנט בי שבפרסום הגרסה העלומה של השיר אני מציג אותו בקלקלתו (או ביטוי דומה). נדרש היה לי מעט זמן להתעשת ולהבין שהוא בעצם מרוצה, אפילו מרוצה מאוד. בניגוד למשוררים "נודעים" אחרים הוא היה מוכן לעסוק לא רק בשירתו שלו אלא גם בשיריהם של בני שיחו, בפרטנטות, בגובה העיניים, ממש. זו אינה תכונה מובהקת של משורר מצוי, מבוגר כצעיר, ותיק כחדש. על כך אני אסיר תודה לו.

השיר מתאר את מחשבותיה ומהלך יומה הלאה של לאה, אשתו הלא אהובה של יעקב. רחל לא מוזכרת - אך צלה כאשה האהובה מרחף מעל השיר. ציינתי שתוכנו של השיר לא השתנה. אך הריתמוס השירי השתנה, השתנה מאוד, ולדעתי שלא לטובה ונימקתי זאת בדוגמאות. יתרה מזו ציינתי שאיני מוצא, ולו לשינוי אחד, סיבה ראויה.

האם שיפוטי אובייקטיבי? האין הוא משוחד? שהרי הגרסה הראשונה נחרטה בזיכרוני לאחר קריאות מרובות והיא קרובה מאוד ללבי. מכאן שחוויות הקריאה של הגרסה השנייה הייתה מהולה בהרגשה מזוהה, משונה ואפילו מנוכרת. ברור היה לי שאני "קשור" לגרסה שנגלתה לי לראשונה ולקצבה השונה בעבודות של זיכרון ואהבה.

כנראה שגם בגרסתו הפחות אהובה עלי, עדיין השיר ראוי ואפילו יפה. עובדה היא שהשיר נבחר, כאחד מתוך שלושה, לייצג את סיון בעל שפת השיר - אנתולוגיה לשירה חדשה לבתי הספר העל יסודיים (בעריכת נילי כרמל פלומין, הוצאת דביר, 1989). מעניין לציין שגם בעיני סיון, הגרסה הראשונה נראתה עדיפה וגם הוא תמה מדוע מצא לנכון לשנותה. כנראה שרק לאלוהי המשוררים פתרונים.

ובאשר לתוכנו של השיר - סיון היטב לתאר בשירו, בכשרון פואטי רב וברגישות אנושית מופלאה, את תחושותיה של לאה, לא רק של זו המקראית, אלא של כל "לאה". כי בסופו של דבר "לאה היתה לאה. תמיד היתה לאה" וכך גם תהיה. עניין של תודעה.